ئایا شێوە لە ناوەڕۆک گرنگترە؟

بەشی 5 دوا بەش

حەمەسەعید حەسەن

تەکنیکی چیرۆک

سەلاح شوان دەڵێت: (کورتەچیرۆک توانای ئەوەی نییە لە بیری خوێنەردا بژی.)
کورتەچیرۆکی سەرکەوتوو، وەک شیعر و ڕۆمانی سەرکەوتوو، لە یادی خوێنەردا دەژی، ئەوی کورتە چیرۆکەکانی چیخۆف، موپاسان و جاک لەندەنی خوێندبێتەوە، ئەم ڕاستییەی بۆ دەرکەوتووە. ئەوی (چاڵی جەرگی پیرێژن)ی حسێن عارف و (شای قەرەجەکان)ی موحەڕەم موحەممەد ئەمین و (خازێ)ی بلەی خوێندبێتەوە، هەستی کردووە، کورتەچیرۆکی چاک، قابیلی لەبیرچوونەوە نییە.
حسێن عارف سەبارەت بە (کوێرەوەری)ی بلە، گوتوویەتی: (تەنها چەمکێکە لە مێژوو، مەگەر بایەخی چیرۆکەکە لەمەدا بێت، دەنا ئەو واقیعە ئێستا نموونەی نەماوە.) سەلاح شوانیش بێ دوودڵی هەمان ئەو بۆچوونەی دووبارە کردووەتەوە، ئەگەر چی حسێن عارف باشی بۆ نەچووە، چونکە تەنیا هەر چیرۆکی کوێرەوەری نا، هەر بەرهەمێکی ئەدەبی، کە ڕاستگۆیی تێدا ڕەچاو کرابێت، ڕەنگدانەوەی سەردەمەکەی خۆیەتی، ئەگەر ئەو ڕایە ڕاست با، دەبوو ئێستا کەس ئاوڕی لە ئەدەبی شەکسپیر، ئیبسن، ئوستن، دیکنز و دەستۆیفسکی نەدابا، و تەنیا وەک مێژوو سەیری بەرهەمی ئەو ئەدیبانە کرابا. ئەگەر چی خۆری ئەو واقیعەی ئەو ئەدیبانە تەعبیریان لێ کردووە، لەمێژە ئاوا بووە، وەلێ بەرهەمیان لە مۆزەخانەی مێژووییدا تۆزی لێ نەنیشتووە، بەڵکوو بەردەوام بە دەیان زمان چاپ دەکرێنەوە.
سەلاح شوان ئەو بۆچوونەی محێدین زەنگەنەشی دووبارە کردووەتەوە، کە گوتوویەتی: (چیرۆکی ‹خازێ›ی بلە، نموونەیەکی دواکەوتووی نووسینە.) ئەو چیرۆکە لە کن وان، بۆیە لاوازە، چونکە تەکنیکی نوێی چیرۆکنووسینی تێدا بەکار نەهێنراوە! دەستۆیفسکی بە کۆنترین تەکنیک نووسیوێتی و تەنانەت هەندێک جار، بەشێکی تازەی ڕۆمان، بە ڕستەی ‹لە بەشی پێشوودا گوتمان،› دەست پێ دەکات، کەچی ئێستاش بە دەگمەن نووسەری هاوچەرخ هەیە، هێندەی وی خوێنەری هەبێت. شۆلۆخۆف، (چارەنووسی ئادەمیزادێک)ی بە هەمان کۆنەتەکنیکی خازێ، کە گێڕانەوەیە، نووسیوە و ئەمەش هیچی لە بایەخی ئەو بەرهەمە کەم نەکردووەتەوە. جێی خۆیەتی لێرەدا بڵێم، نوێترین تەکنیک، جوانترین شێواز و ڕەوانترین زمان، ئەگەر لە ڕازەی مەبەستێکی چاکدا نەبن، بایەخێکی ئەوتۆیان نابێت، شێوە جوان نابێت، ئەگەر ناوەڕۆک جوان نەبێت، چونکە شێوە زادەی ناوەڕۆکە.
سەلاح شوان دەڵێت: (حەمەسەعید حەسەن بە چێژ و بۆچوونیش لەگەڵ ئەو هەنگاوە پێشکەوتووانەی ئەمڕۆی هونەری چیرۆکنووسیندا نییە.)
من لە نووسینەکەمدا نەمگوتووە چیرۆکی کوردی پێشکەوتنی بە خۆیەوە نەدیوە، گوتوومە، ئەو شاعیرانەی لە نێوان (١٩٧٠ – ١٩٨٠)دا چیرۆکیان نووسیوە، کەسیان بەرهەمێکی وایان پێشکەش نەکردووە لە ئاستی (شای قەرەجەکان)ی موحەڕەم موحەممەد ئەمیندا بێت. چیرۆکنووسانی پێش سالآنی حەفتا، لەوانی دوای خۆیان پێشکەوتووتر بوون، چونکە ئەدەبی ئەوان ڕەنگدانەوەی واقیعی سەردەمەکەیان بووە و هی ئەمان، ‹زۆربەیان نەک هەموویان،› ڕەنگدانەوەی کێشەکانی ناخی خۆیانە. لە ساڵی ١٩٧٠ بە دواوە، چیرۆکنووسانی چاک دەرکەوتوون، بەڵام کامیان لە بلە، مەم، حەسەنی قزڵجی یان حسێن عارفیان تێپەڕاندووە؟ ئەوەتا سەلاح شوان خۆیشی دەڵێت: (کەموکووڕییەکانی چیرۆکی ئەم سەردەمە، گەلێک لە هی چیرۆکی کۆن، زۆرترن.)(٧١)
بە لای سەلاح شوانەوە تەکنیک لە ناوەڕۆک گرنگترە و خۆی بە پسپۆڕی بواری تەکنیکی چیرۆکیش دەزانێت،

کەچی لەو سەرنجانەیدا کە لەو بوارەدا دەری بریون، بە هەڵەدا چووە. کە من گوتوومە (کلاوقووچ)ی شێرکۆ بێکەس لەسەر شێوەی ڕیپۆرتاژ نووسراوە، ئەو دەڵێت، (نەخێر، بە دوو مۆنتاژی گەورەی زەمانی نووسراوە.)

مۆنتاژی زەمانی، مۆنۆلۆژە و زەمان تێیدا پاش و پێش دەخرێت. سەلاح شوان دەبوو زانیبای مەنەلۆژ کە زۆر درێژ کرایەوە، چیرۆکنووس بخوازێت یان نا، دەبێتەوە بە گێڕانەوە، دێژکردنەوەیە بۆ دیالۆگیش هەر هەمان ئەنجامی دەبێت و لە دوا جاردا لە ئەنجامی کەڵەکەکردنی کۆمەڵێک زانیاری دەربارەی شتێکی دیاریکراو، دەبێتە ڕیپۆرتاژ. وێڕای ئەمە، بابەتی چیرۆکی کلاوقووچ، بابەتێکی سواوە، ‹ئافرەتێک بۆ ئەوەی شوو بکات، هانا بۆ نوشتە دەبات،› بۆیە تازەترین تەکنیکیش، ئەو بابەتە کۆنە، ناکاتە ئەدەبی ئەم سەردەمە.

سەلاح شوان دەڵێت: (فۆتۆگرافی مانای ئەوەیە، پاڵەوانەکان نەجووڵێن و ناخیان دەرنەکەوێت.)

نووسەری شۆڕشگێڕ، واقیع لە گۆڕاندا دەبینێت، ئەو نووسەرەشی وێنەی واقیع وەک هەیە، بکێشێت، ئەوە نووسەرێکە فۆتوگرافیانە وێنەی واقیع دەگرێت و ئەدەبەکەی دەکەوێتە خانەی واقیعیی فۆتۆگرافییەوە. ئەم دەربڕینە وەک مەجاز بەکار دەهێنرێت و پێوەندیی بە کامێراوە نییە، کەچی سەلاح شوان هاتووە لە لێکۆڵینەوە ئەدەبییەکەیدا، بە درێژی باسی ئەوەی بۆ کردووین کە کامێرا چۆن وێنە دەگرێت!

سەلاح شوان دەڵێت: (چیرۆکەکەی من بە مەنەلۆژی ڕاستەوخۆ دەستپێ دەکات و حەمەسەعید حەسەن پێی وایە ناڕاستەوخۆیە.)

جیاوازیی نێوان مەنەلۆژی ڕاستەخۆ و ناڕاستەوخۆ ئەوەیە، لە ڕاستەوخۆدا قارەمان وەک وڕێنە بکات، گوێ بە ڕێساکانی ئاخاوتن نادات، وەلێ لە ناڕاستەوخۆدا هەست بە بوونی خوێنەر دەکات، ڕستەکانی دروستن و بە شێوەیەکی ڕێکوپێک بە دوای یەکدیدا دێن. سەلاح شوان دەرکی بەم جیاوازییە نەکردووە، بۆیە دەڵێت: (لە سەرەتادا نووسەر پاڵەوانە و دواتر خوێنەر دەبێت بە پاڵەوان!) د. سەلاح فەزڵ پێی وایە: (باشترین باسی دەروون شیکاری ناتوانێت پێمان بڵێت، جیاوازی نێوان ئەدەبی شەپۆلی هۆش و نووسین و نیگاری شێتەکان چییە؟)(٧٢)

سەلاح شوان دەڵێت: (حەمەسەعید حەسەن وازی لە کرۆکی چیرۆکەکە هێناوە و هاتووەتە سەر شتی لاوەکی، وەک پاڵەوانی سەلبی و ئیجابی.)

پێی نەگوتووین، کرۆکی چیرۆک، کە لای من ناوەرۆکەکەیەتی و فیکرێک بەرجەستە دەکات، لای ئەو چییە؟ قارەمان هۆکارێکە بۆ گەیاندنی فیکر و بێ قارەمان نە ڕووداو دروست دەبێت و نە چیرۆک. د. محەممەد یوسف نەجم لە کتێبی ‹هونەری چیرۆک›ەکەیدا، یەکێک لە جۆرەکانی چیرۆک بە چیرۆکی قارەمان، ناو دەبات. ئەگەر پاڵەوان لە چیرۆکدا شتێکی لاوەکییە، بۆچی هێشتا کەس چیرۆکێکی بێ قارەمانی نەنووسیوە!

سەلاح شوان دەڵێت: (ولیەم فۆکنەر ڕۆمانی ‹لەو کاتەدا کە بە گیانەڵلایی ڕادەکشێم›ی بە شێوەی موناجات نووسیوە، هەروەها ڤەرجینا وۆلف ڕۆمانی ‹شەپۆلەکان›ی بە هەمان شێوە نووسیوە.)

چونکە سەرچاوەی ئەو زانیارییەی دەستنیشان نەکردووە، خوێنەر وا هەست دەکات، دوای ئەوەی ئەو دوو ڕۆمانەی خوێندووەتەوە، ئەوسا بە لێکدانەوەی خۆی گەیشتووەتە ئەو سەرئەنجامەی کە ئەو دوو ڕۆمانە بە شێوەی موناجاتی نەفس نووسراون، بەڵام ڕاستییەکەی ئەوە قسەی ڕۆبێرت هەمفرییە و سەلاح شوان ئەو دوو ڕۆمانەی نەبینیوە، ئەمەش دەقی بۆچوونەکەی هەمفرییە: (لە گەلێک ڕۆماندا شێوەی موناجاتی نەفس بۆ وێناکردنی شەپۆلی هۆش بەکار هێنراوە، یەکێکیان ‹لەو کاتەدا کە بە گیانەڵلایی ڕادەکشێم›ی ولیەم فۆکنەرە و یەکێکی دیکەیان، ‹شەپۆلەکان›ی ڤەرجینا وۆلفە.)(٧٢)

سەلاح شوان دەڵێت: (شاکارە هەرە مەزنەکانی ئەم دنیایە وەک گشت بەرهەمەکانی هەمەنگوای، یۆلیسیسی جۆیس، گەڕان لە کاتە ونبووەکەدای پرۆست، سەراپای دەستۆیفسکی، تۆلستۆی و شەکسپیر، ژیانی نووسەرەکانیانی پێوە دیارە.)

ئەوێک کە کورتەچیرۆکێکی کوردی بێزاری کردبێت، چۆن حەوسەڵەی ئەوەی هەبووە، ئەو هەموو بەرهەمە بخوێنێتەوە! ئاخر تەنیا یۆلیسیسی جۆیس، کەس ناتوانێت تێی بگات، ئەگەر (ڕێبەری خوێنەر بۆ تێگەییشتن لە جۆیس)ی نەخوێندبێتەوە، بە مەرجێک هێشتا ئەو ڕێبەرە نەکراوە بە عەرەبی.(٧٤) هەرچەندە من نەمگوتووە، نووسەر نابێت، قارەمانی چیرۆکی خۆی بێت، بەڵام وەک سەلاح شوان لە هەمفری وەرگرتووە و پەنجەی بۆ سەرچاوەکەی درێژ نەکردووە، مارسیل پرۆست، خۆی قارەمانی ‹گەڕان لە کاتە ونبووەکەدا› نییە، ئەوی وای لە هەمفری کردووە، وای بۆ بچێت، ئەوەیە چیرۆکبێژ لەو نارۆمانەدا ناوی مارسیلە.(٧٥) وێڕای ئەمە، ئەو بەرهەمە سێ هەزار لاپەڕەیە، بۆیە گومان دەکەم لەوەی سەلاح شوان خوێندبێتییەوە، بۆیە نەدەبوو لە خۆڕا، لافی ئەوە لێ بدات کە شارەزای سەرجەمی بەرهەمی هەموو ئەو ئەدیبانەیە، چونکە (تەنانەت کاریکاتیریستێک، بۆ ئەوەی شتێک بڵێت، ئەوەندە بەس نییە کە بەسەر قەڵەمەکەیدا زاڵە، بەڵکوو دەبێت چەند شارەزای گیرفانی خۆیەتی، هێندەش شارەزای ئەو جیهانە بێت کە دەیەوێت چارشێو لەسەر ڕووی لا بدات.)(٧٦)

پرۆست لە سەرەتای نووسینیدا دەبێت و ڕەخنەگرێکیش بە توندی لەسەر بەرهەمێکی دەنووسێت، ئیدی ئەوەندە تووڕە دەبێت، داوای بەرانبەرێن لە ڕەخنەگرەکە دەکات،(٧٧) سەلاح شوانیش کە دێتە سەر داکۆکیکردن لە چیرۆکەکەی خۆی، تەواو پەست دەبێت و دەڵێت: (حەمەسەعید حەسەن لێم تێنەگەییشتووە.)

هەموو شاکارەکان هێندە بە ڕەوانی و ئاسان نووسراون، خوێنەر لێیان تێدەگات، کێ هەیە لە بەلزاک، دیکنز، گۆگۆڵ، تۆلستۆی، گۆرگی، چیخۆف، شۆلۆخۆف، ئەمادۆ، هەمەنگوای، جاک لەندەن، جۆن شتاینباک، نەجیب مەحفووز، حەننا مینە و عەبدولڕەحمان مونیف تێنەگات؟ ئەوانە بە ئاسانترین شێوە، باسی ئاڵۆزترین کێشە دەکەن. (چاکترین تەکنیک لە ڕەوانیی دەربڕیندا دەردەکەوێت، ڕەوانیی لە دەربڕیندا، مەرجێکی سەرەکیی بەهرەی بەرزە، نووسەری مەزن هێندە بە ڕەوانیی دەنووسێت، کاتێک بەرهەمەکانی دەخوێنینەوە، وا تێدەگەین ئێمەش دەتوانین وەها بنووسین، بەڵام پەنابردنە بەر شێوازی ئاڵۆز، ڕەنگدانەوەی نەفامییە و شیاوی نەفرەتە.)(٧٨) ئەرستۆ دەڵێت: (وەک زانا بیر بکەوە، وەلێ بیروڕاکانت وەک عەوام دەرببڕە!) کە من لە سەلاح شوان تێنەگەییشتووم، ئەوە هەڵەی من نییە، هی ئەوە کە نەیتوانیوە بە شێوەیەک بنووسێت، لێی حاڵی ببم. بۆ ئەوانەی توانای دەربڕین بە هانایانەوە نایەت و خوێنەر خراپ لێیان حاڵی دەبێت، وا باشترە، نەنووسن. من چاک لەو تێگەییشتووم و دەزانم شوێنپێی ‹بێکیت›ی هەڵگرتووە کە دەیگوت: (ئێمەی مرۆڤ کۆمەڵێک بڵقین لەسەر ڕووی زەلکاوێکی بۆگەن، یەک لە دوای یەک دەتەقین و دەنگێکمان لێ پەیدا دەبێت کە پێی دەڵێین، بوون.)(٧٩)

١٩٨١/١٢/١٦ سلێمانی - ٢٠٠٤/٨/٨ کاترینەهۆڵم

(٧١) حوار حول القصه الكرديه، جريده العراق ١٩٨١/١١/٢ بغداد.
(٧٢) د. صلاح فضل، منهج الواقعيه في الإبداع الأدبي، ص٢٥٧
(٧٣) روبرت همفري، التيار الوعي في الروايه الحديثه، ص٨٥
(٧٤) الأقلام، عدد (١١) ص١٦٠ بغداد ١٩٨٠
(٧٥) هاوارد موس، بروست، ت: نجيب المانع، ص٢٠
(٧٦) تروتسكي، الأدب و الثوره، ص١٠٩
(٧٧) د. بديع حقي، قمم في الأدب العالمي، ص٧٥
(٧٨) د. حياه شراره، بلينسكي، ص٧٥
(٧٩) د. صلاح فضل، منهج الواقعيه في الابداع الادب، ص٢١٩